

Héctor Núñez
Xavier Úcar

L'avaluació participativa d'accions comunitàries: una bateria de dimensions i evidències de treball per a professionals i agents socials

Recepció: 28-02-2018 / Acceptació: 07-03-2018

Resum

L'avaluació participativa de les accions comunitàries representa una alternativa viable davant la manca general d'una cultura de l'avaluació en les organitzacions comunitàries. És una estratègia metodològica que integra la veu dels implicats, no només els professionals, en la presa de decisions de l'avaluació. Abordem aquest tipus d'avaluació des de la pedagogia social. A través de l'anàlisi teòrica, es presenta una bateria de dimensions i evidències de treball per als professionals i agents socials que decideixin avaluar accions comunitàries. La bateria es basa en els principis teòrics i en les pautes metodològiques de l'avaluació participativa.

Paraules clau

Avaluació participativa, Acció comunitària, Pedagogia social, Investigació

La evaluación participativa de acciones comunitarias:
una batería de dimensiones y evidencias de trabajo para profesionales y agentes sociales

La evaluación participativa de las acciones comunitarias representa una alternativa viable ante la falta general de una cultura de la evaluación en las organizaciones comunitarias. Es una estrategia metodológica que integra la voz de los implicados, no sólo los profesionales, en la toma de decisiones de la evaluación. Abordamos este tipo de evaluación desde la pedagogía social. A través del análisis teórico, se presenta una batería de dimensiones y evidencias de trabajo para los profesionales y agentes sociales que decidan evaluar acciones comunitarias. La batería se basa en los principios teóricos y en las pautas metodológicas de la evaluación participativa.

Palabras clave

Evaluación participativa, Acción comunitaria, Pedagogía social, Investigación

The Participatory Evaluation of Community Actions:
a battery of dimensions and evidence of work for professionals and social agents

The participatory evaluation of community actions presents itself as a viable alternative in the context of the prevailing absence of a culture of evaluation in community organizations, as a methodological strategy that integrates the voices of all those involved, and not only the professionals, in the taking of decisions in the matter of evaluation. We approach this type of evaluation from the perspective of social pedagogy, using theoretical analysis to present a series of dimensions and indicators of work for professionals and social agents who set out to evaluate community actions, based on the theoretical principles and the methodological guidelines of participatory evaluation.

Keywords

Participatory evaluation, Community action, Social pedagogy, Research

Com citar aquest article:

Núñez, Héctor; Úcar, Xavier (2018).

L'avaluació participativa d'accions comunitàries: una bateria de dimensions i evidències de treball per a professionals i agents socials.

Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 68, 143-164

ISSN 2339-6954

▲ Introducció¹

La pedagogia social ha experimentat en les últimes dècades un ampli desenvolupament al nostre país. Caride (2005) i March (2014) assenyalen algunes de les contribucions realitzades en els àmbits acadèmic i professional. Segons aquests autors, s'ha avançat de manera significativa en la definició dels àmbits d'acció i intervenció socioeducativa de la pedagogia social i en el desenvolupament dels perfils formatius i professionals. S'apunta també l'auge de la investigació vinculada al desenvolupament de la pedagogia social com a ciència i l'augment de la producció científica en aquest camp.

Tots dos autors al·ludeixen al paper de *frontera*² de les pràctiques pedagògico-socials en la seva relació amb altres disciplines. El primer autor reflexiona sobre l'acció-intervenció social i considera que “la pedagogia social que subscriu amb una certa decisió la voluntat d'intervenir activament en la societat [...] no hauria de suscitar molts desacords; especialment en aquells aspectes que la porten a compartir amb altres ciències socials i humanes (la psicologia social, el treball social, la ciència política, etc.) el seu afany per aconseguir una realitat social diferent, considerada millor” (Caride, 2005, p. 71). Per la seva banda, March (2014) assenyalava que la pedagogia social suposa en si mateixa un plantejament interdisciplinari del qual participen altres àrees no pedagògiques com la sociologia, l'antropologia i la psicologia social i comunitària.

En aquest context interdisciplinari situem l'acció comunitària

En aquest context interdisciplinari situem l'acció comunitària. Es tracta d'un concepte a l'alça, que en els últims anys agrupa projectes i activitats de diversa temàtica i que són facilitats per tècnics amb formacions acadèmiques i perfils professionals també diversos. Per a Llena, Parcerisa i Úcar (2009, p. 91), l'acció comunitària és “un marc tan ampli, polisèmic i diversificat que difícilment pot ser l'àmbit d'especialització d'una professió en exclusiva o l'objecte/subjecte d'estudi d'una única ciència o d'una única disciplina”.

Professionals entrevistats assenyalen les dificultats per avaluar les accions comunitàries que dissenyen i implementen conjuntament amb la ciutadania

L'auge de l'acció comunitària s'observa en iniciatives interdisciplinàries diverses, que van des de l'atenció socioeducativa a infants en situacions de risc social, fins a projectes encaminats a pal·liar les situacions de soledat de la gent gran. Si bé es consoliden aquestes iniciatives a causa de les necessitats socials actuals, diversos autors reflexionen sobre les dificultats per proposar avaluacions que mostrin amb exactitud els resultats de les diferents accions comunitàries (Crespo, Ciraso i Úcar, 2012). Professionals entrevistats assenyalen les dificultats per avaluar les accions comunitàries que dissenyen i implementen conjuntament amb la ciutadania. Aquestes dificultats es concreten en la “necessitat d'un assessorament formatiu i pedagògic en l'avaluació comunitària per avaluar els processos que s'esdevenen” (Núñez, 2009, p. 65); i en la manca de “procediments avaluatius en el territori que s'apropin als fenòmens avaluats sota una perspectiva global, transversal i relacional” (Núñez, 2009, p. 62).

Les dades en el nostre context coincideixen amb les dificultats que assenyala la bibliografia científica internacional, on els tècnics de les organitzacions comunitàries perceben l'avaluació com un procés difícil i fins i tot incòmode (Suarez-Balcazar, Orellana-Damacela, Portillo, Sharma i Lanum, 2003) i en què l'avaluació no és un element central de les organitzacions (Atkinson, Wilson i Avula, 2005). Com argumenten aquests últims autors, és degut a una manca d'integració dels principis metodològics sobre avaluació en la cultura institucional de les organitzacions comunitàries.

Fetterman (2001a) considera que l'avaluació s'ha d'entendre i transformar en un procés de col·laboració, que es caracteritza per un conjunt de relacions en què, tant els participants dels programes com els seus gestors, adquireixen la capacitat per supervisar i avaluar els seus propis rendiments. Les pràctiques englobades dins dels anomenats *enfocaments d'avaluació orientats a la participació* (Núñez, Crespo, Llena-Berñe i Úcar, 2014), entre els quals es troba l'avaluació participativa, es presenten com una estratègia per implicar la ciutadania en els assumptes públics i estimular la seva corresponsabilitat. Són enfocaments d'avaluació en els quals no només es pretén la millora dels programes, sinó que també es busca, de manera intencionada, l'empoderament de la comunitat (Úcar, 2010).

El nostre acostament teòric als enfocaments d'avaluació orientats a la participació de les persones s'efectua des d'una perspectiva pedagògica i formativa. No considerem que siguin aquests els únics models d'avaluació que donen resposta a les necessitats d'avaluació en l'acció comunitària. Chouinard (2013) exposa les tensions produïdes en el context nord-americà entre aquells models que tipifica com a gerencials-tecnocràtics i un segon grup de models avaluadors orientats a la col·laboració i participació de les persones en el procés avaluador. El primer grup entén l'avaluació com una eina de gestió enfocada a la presa de decisions i l'anàlisi cost-benefici. El segon grup de models entén l'avaluació com un procés contextualitzat i democràtic en què es fomenta la millora dels programes a través de la utilitat dels resultats però, també, en què es busca la implicació de les persones en l'avaluació i l'apoderament de les persones i organitzacions que hi participen.

Sabem que les activitats i projectes englobats en l'acció comunitària són situacionals i contextuais, de manera que cadascuna de les iniciatives comunitàries necessitarà d'un acostament avaluador específic, de vegades combinat entre accions pròpies d'un model gerencial-tecnocràtic i d'altres, pròpies dels models de caràcter participatiu.

En aquest treball destaquem la perspectiva pedagògica dels enfocaments d'avaluació orientats a la participació, perquè sabem que generen aprenentatges en les persones i les organitzacions implicades. Es pot afirmar que reforcen (a) la comprensió i la propietat dels resultats obtinguts en els programes avaluats; (b) la millora en el seguiment dels mateixos; i (c) la cultura de les institucions i els aprenentatges organitzacionals que s'hi realitzen

Les activitats i projectes englobats en l'acció comunitària són situacionals i contextuais, de manera que cadascuna de les iniciatives comunitàries necessitarà d'un acostament avaluador específic

(Cousins, 2005). Autors com Wharton i Alexander (2013) assenyalen algunes de les millors que persones i organitzacions en el seu conjunt realitzen en l'avaluació de projectes a través d'aquests enfocaments:

- 1) Es genera una millora relacional entre els diversos col·lectius d'una institució, en compartir espais comuns que van generar confiança.
- 2) Es propicia una aproximació positiva a la pràctica avaluadora, en reduir por i prejudicis sobre l'avaluació.
- 3) S'aconsegueix la incorporació a l'organització d'una cultura de l'avaluació, prèviament no existent.

L'objectiu d'aquest article és presentar una bateria de dimensions i evidències que donin suport a la implementació de processos d'avaluació participativa en l'àmbit de l'acció comunitària. Aquesta bateria de dimensions i evidències s'interpreta com una guia consultiva que serveixi d'eina per a tots aquells professionals i agents socials que decideixin avaluar accions comunitàries basant-se en els principis teòrics i metodològics dels enfocaments d'avaluació orientats a la participació. Considerem que les accions comunitàries poden sorgir de la iniciativa pròpia dels veïns i líders de les entitats socials d'un territori, però que el seu manteniment en el temps necessita d'una mínima organització i planificació, recolzada habitualment per professionals (Llena *et al.*, 2009). Per aquest motiu, es justifica en aquest article que la bateria de dimensions i evidències pugui ser utilitzada pels dos agents: els professionals de l'acció comunitària i els veïns i líders de les entitats locals, que en aquest treball hem caracteritzat com a agents socials.

El disseny de la bateria de dimensions i evidències es realitza a través de l'anàlisi relacional de la bibliografia científica internacional, on hem identificat reflexions teòriques i treballs empírics en els àmbits del treball social (Midgley i Livermore, 1998; Shaw i Faulkner, 2006); el desenvolupament comunitari (Laverack, 2001, 2006; Toomey, 2011; Weyers, 2011); l'avaluació de programes (Stevahn, King, Ghery i Minnema, 2005) i els enfocaments d'avaluació orientats a la participació (Núñez *et al.*, 2014). Aquesta anàlisi teòrica forma part d'una recerca de tesi doctoral que analitza les funcions i les estratègies socioeducatives de professionals de l'àmbit comunitari en els processos d'avaluació participativa d'accions comunitàries.

L'article s'estructura en quatre apartats. En primer lloc, s'efectua una breu aproximació teòrica als enfocaments d'avaluació orientats a la participació de les persones. En el segon apartat es descriu el mètode seguit per a la identificació, selecció i anàlisi dels registres bibliogràfics. En tercer lloc, es presenten els resultats de l'anàlisi bibliogràfica, que es constitueixen en la base per al disseny de la bateria de dimensions i evidències d'avaluació participativa. La bateria es presenta tenint en compte els diferents nivells d'intervenció en què actuen els professionals en l'àmbit de l'acció comunitària. Finalitzem l'article amb un quart apartat dedicat a les conclusions.

Aproximació teòrica

El concepte *avaluació participativa* (AP) és un terme que s'aplica de manera general a les pràctiques d'avaluació basades en la implicació –en termes d'assumpció de responsabilitats i presa de decisions– del personal tècnic de les organitzacions comunitàries i de les persones que hi participen o mantenen algun tipus de relació amb una acció comunitària. Alhora, representa un reduccionisme de les accepcions terminològiques trobades a la bibliografia científica internacional. En aquest treball denominarem aquest conjunt de pràctiques amb l'epígraf genèric d'*enfocaments d'avaluació orientats a la participació* (Núñez *et al.*, 2014). Representa un paraigua terminològic que acull els diferents models, entre els quals identifiquem les accepcions:

- *Practical-Participatory Evaluation* (DeLuca, Poth i Searle, 2009; Jacob, Ouvrard i Belanger, 2011; Nitsch, Waldherr, Denk, Griebler, Marent i Forster, 2013; Puma, Bennett, Cutforth, Tombari i Stein, 2009).
- *Transformative-Participatory Evaluation* (Suarez-Balcazar *et al.* 2003).
- *Empowerment Evaluation* (Fetterman, 1994, 2001a, 2001b; Fetterman, Kaftarian i Wandersman, 1996; Fetterman i Wandersman, 2005, 2007; Smith, 2007; Wandersman i Snell-Johns, 2005).
- *Collaborative Evaluation* (O'Sullivan, 2012; O'Sullivan i O'Sullivan, 2012; Rodríguez-Campos, 2012).
- *Utilization-Focused Evaluation* (Bryson, Patton i Bowman, 2011; Patton, 2008; Williams, 2010).
- *Transformative Evaluation* (Mertens, 2009).
- *Participatory Assessment of Programmes* (Economic and Social Commission for Western Asia (2007).
- *Avaluació Comunitària* (Laperrière i Zuñiga, 2007).
- *Monitoreig i Avaluació Participativa* (Estrella i Gaventa, 1998; Gallego, 1999).
- *Seguiment i Avaluació Participatiu* (Guitj i Gaventa, 1998).

Des d'una perspectiva històrica, Plottu i Plottu (2009) situen les arrels dels models d'AP als Estats Units d'Amèrica a la dècada dels anys seixanta del segle passat, quan es donava una alta participació ciutadana en els programes. Aquests autors consideren que en les dues últimes dècades s'han desenvolupat avaluacions participatives majoritàriament en els àmbits social, educatiu i sociosanitari (Plottu i Plottu, 2011). Organitzacions no governamentals i altres agències internacionals com el Servei Catòlic d'Ajuda, l'Organització Internacional per a l'Agricultura, el Cos de Pau i les Nacions Unides, entre d'altres, han utilitzat aquesta estratègia metodològica en els projectes que desenvolupen (Cullen, Coryn i Rugh, 2011).

Les avaluacions orientades a la participació se centren en la utilitat tècnica dels seus processos (Cousins i Chouinard, 2012) i en la utilitat social de la seva praxi (Plottu i Plottu, 2011). Contribueixen a produir canvis en els

El concepte *avaluació participativa* (AP) és un terme que s'aplica de manera general a les pràctiques d'avaluació basades en la implicació del personal tècnic de les organitzacions comunitàries i de les persones que hi participen

nivells individual, col·lectiu i interpersonal, en la presa de decisions dels programes avaluats (Jacob *et al.*, 2011), i, finalment, en la resolució de problemes en l'àmbit organitzacional. També busquen la transformació de les relacions de poder i la promoció de l'acció i el canvi social. Aquesta segona vessant de les AP, relacionada amb l'empoderament individual i comunitari, contribueix a millorar la representació de persones i col·lectius amb menor poder i estatus (Holte-Mckenzie, Forde i Theobald, 2006), amb l'objectiu d'assegurar que els seus interessos es prenen en compte. De manera específica, l'AP és una pràctica i estratègia de treball en l'àmbit comunitari situada conceptualment en:

- a. Els models de quarta generació d'avaluació (Guba i Lincoln, 1989).
- b. La investigació-acció participativa (Suarez-Balcazar *et al.*, 2003).
- c. La teoria de l'empowerment (Suarez-Balcazar *et al.*, 2003).

Cousins (2003) considera que l'AP és un enfocament en què persones entrenades en mètodes d'avaluació implementen activitats d'avaluació amb altres persones no capacitades en aquestes pràctiques. L'objectiu és que experts i no experts en avaluació participin conjuntament en les activitats necessàries per generar un coneixement avaluatiu compartit sobre les accions i projectes en els quals participen, o pels resultats dels quals es poden veure afectats. Segons el treball de Cousins i Withmore (1998) i la revisió d'aquest per Daigneault i Jacob (2009), tres són les característiques fonamentals que defineixen què és una AP.

El control de l'avaluació ha de ser compartit pel major nombre de persones implicades

En primer lloc, *el control de l'avaluació ha de ser compartit pel major nombre de persones implicades*. Les decisions preses sobre el procés avaluator i les decisions a partir dels resultats d'avaluació han de transcendir la responsabilitat única dels professionals que actuen com a avaluadors. Aquesta responsabilitat –el control de l'avaluació– es comparteix amb altres actors dins del procés, com ara els professionals tècnics de les organitzacions que gestionen les accions comunitàries, els usuaris/beneficiaris de les accions i també altres agents responsables de la supervisió i finançament de les accions comunitàries, entre ells els tècnics de l'Administració local i els polítics locals.

En segon lloc, les avaluacions participatives han *d'assegurar la diversitat dels agents seleccionats*. La configuració dels equips d'avaluació ha de ser representativa de tots els col·lectius relacionats amb l'acció comunitària, tant els perfils més tècnics i professionals com els beneficiaris de les mateixes.

En tercer lloc, les avaluacions participatives han *d'assegurar l'extensió de la implicació dels agents seleccionats*. Vol dir que la participació dels actors no és només un fet presencial³, sinó que aquesta s'associa amb una presa de decisions activa sobre l'avaluació en totes les seves fases.

Mètode

L'anàlisi sistemàtica de la bibliografia científica internacional es realitza a partir de dos objectius:

- Identificar, descriure i analitzar les funcions de treball dels tècnics que realitzen accions comunitàries.
- Identificar, descriure i analitzar les funcions de treball dels professionals que desenvolupen avaluacions participatives.

En relació al primer objectiu, la bibliografia internacional fa referència a dos grans grups de professionals que realitzen accions comunitàries, si els classifiquem a partir de: a) la seva formació inicial, b) el tipus d'intervenció:

- L'àmbit del desenvolupament comunitari internacional.
- L'àmbit del treball social.

En relació al segon objectiu, s'identifiquen i s'analitzen les funcions i estratègies de treball de sis enfocaments d'avaluació orientats a la participació: a) Avaluació participativa-pràctica; b) Avaluació participativa-transformadora; c) Avaluació per a l'empoderament; d) Avaluació col·laborativa; e) Avaluació centrada en la utilitat; f) Avaluació proactiva.

El procés sistemàtic d'anàlisi bibliogràfica segueix tres passos. En primer lloc, es consulten diverses bases de dades, entre les quals destaquem: ERIC; ISI Web of Knowledge; Oxford Journals; ISOC-CSIC; SAGE Journals online; Google Scholar.

En un segon moment, es consulten revistes especialitzades sobre: a) avaluació de programes, b) desenvolupament comunitari internacional, c) treball social. Per a la selecció de les revistes especialitzades seguim dos criteris. El primer criteri és analitzar treballs que continguin reflexions teòriques i investigacions a nivell internacional sobre: a) enfocaments d'avaluació orientats a la participació, b) intervenció comunitària basada en principis participatius i col·laboratius. El segon criteri seguit és que les revistes es trobin referenciades a l'edició del *Journal Citation Report (JCR) (2012)*. Les revistes consultades són⁴ *American Journal of Evaluation, Community Development Journal, Evaluation, Evaluation and Program Planning, New Directions for Evaluation*. Tant a les bases de dades com a les revistes especialitzades seleccionades emprem un conjunt de paraules clau per organitzar la recerca: s'empren els termes en anglès *Participatory Evaluation, Empowerment Evaluation, Collaborative Evaluation, Community Development, Social Work, Practitioners*. Aquests termes es relacionen entre ells a partir dels operadors booleans AND i OR.

Les avaluacions participatives han d'assegurar la diversitat dels agents seleccionats

Les avaluacions participatives han d'assegurar l'extensió de la implicació dels agents seleccionats

En tercer lloc, es consulten pàgines web d'organismes internacionals i societats científico-professionals de l'àmbit de l'avaluació de programes que presenten principis teòrics i metodològics sobre avaluació. Destaquem⁵ les pàgines web de: Associació Americana d'Avaluació, Associació Canadenca d'Avaluació, Societat Europea d'Avaluació, Grup d'Avaluació de les Nacions Unides.

Del conjunt de fonts analitzades s'aconsegueix un total de 102 registres amb informació referida sobre algun dels enfocaments d'avaluació orientats a la participació i 17 registres sobre acció comunitària. Finalment, s'analitzen en profunditat per al disseny de la bateria de dimensions i evidències 43 articles sobre enfocaments d'avaluació orientats a la participació i 10 sobre acció comunitària.

Resultats

En els processos d'AP d'accions comunitàries no només importa la funció dels avaluadors, sinó que altres agents amb perfils de no-especialistes en avaluació duguin a terme un conjunt d'accions que faciliten el seu desenvolupament. Ens referim als tècnics de les organitzacions comunitàries i als agents socials de les localitats implicats en el desenvolupament i en l'avaluació de les accions comunitàries. Per això, el disseny de la bateria de dimensions i evidències parteix de l'anàlisi de dos tipus d'experiències: (1) aquelles que informen sobre les funcions dels avaluadors en els enfocaments orientats a la participació i (2) les que informen sobre les funcions dels tècnics en l'acció comunitària.

Es justifica aquesta anàlisi relacional perquè, des del nostre punt de vista, els processos d'AP en l'àmbit de l'acció comunitària suposen la no especialització d'un únic perfil professional –l'avaluador– com un tècnic que només avalua els programes i els projectes. També, i com a segona justificació, perquè els professionals de l'acció comunitària i els agents socials necessiten augmentar la seva competència avaluadora. Mitjançant la pràctica de dinàmiques i activitats d'avaluació, les persones implicades en una AP adquireixen els coneixements necessaris per a desenvolupar per si mateixes avaluacions de les accions comunitàries que gestionen o en les quals participen (Bryson *et al.*, 2011).

La bateria per a l'avaluació participativa d'accions comunitàries (APAC) s'organitza en set dimensions. Cadascuna de les dimensions es desenvolupa amb les seves corresponents evidències de treball. Les evidències representen les pautes i orientacions a desenvolupar pels professionals i els agents socials. Es basen en els principis teòrics i metodològics dels enfocaments d'avaluació orientats a la participació. Es presenta al quadre 1.

Quadre 1. Dimensions de treball en l'avaluació participativa d'accions comunitàries

DIMENSIONS APAC
Avaluació participativa i acció comunitària

Els professionals i els actors socials que desenvolupen i avaluen accions comunitàries:

1. Entenen la seva posició professional dins d'un conjunt d'estructures organitzatives (relacions establertes entre els contextos macro - micro)
2. Saben autoregular-se en el seu treball
3. Accepten la comunitat com a protagonista del procés comunitari
4. Fomenten la creació de partenariat social
5. Utilitzen la gestió de l'acció comunitària com una eina per a l'empoderament
6. Fomenten els processos d'avaluació en la comunitat
7. Transmeten sensació de confiança i seguretat en els altres

Font: Elaboració pròpia

Les evidències de cada dimensió compleixen dues funcions. En primer lloc, cada evidència és en si mateixa una estratègia metodològica que desenvolupa el professional o agent social per facilitar l'avaluació. En segon lloc, cada evidència es pot interpretar com a indicador d'avaluació: el professional o agent social que va facilitar l'avaluació comprova quines de les evidències s'han desenvolupat durant el procés avaluador, com també comprova quines altres no s'han pogut dur a terme. És una manera d'identificar les possibles problemàtiques en la implementació d'alguna de les evidències, oferint informació que millori les següents avaluacions.

Els professionals i agents socials despleguen les dimensions i evidències APAC en diversos nivells d'intervenció. Després d'analitzar la proposta de Weyers (2011)⁶, considerem que professionals i agents socials treballen en quatre nivells d'intervenció:

1. El nivell personal
2. El nivell interpersonal
3. El nivell organitzacional
4. El nivell comunitari

El nivell personal fa referència al treball individual que desenvolupa un professional o agent social. Són actuacions que s'engloben principalment en les funcions de disseny, planificació i gestió dels processos comunitaris. Algunes de les actuacions que s'efectuen en aquest nivell són: identificar els recursos necessaris per dur a terme les avaluacions (Stevahn *et al.*, 2005) i analitzar les polítiques socials i educatives que afecten al seu treball (Johnson, 1998).

El nivell interpersonal és el conjunt de relacions que estableix un professional o agent social amb altres agents de la localitat per facilitar les accions comunitàries i la seva avaluació. Parlem de relacions amb els polítics locals,

amb altres tècnics que gestionen serveis socials i educatius de la localitat i amb veïns. Com a exemples d'actuacions en aquest nivell destaquem: establir espais de supervisió amb els tècnics del territori (Weyers, 2011) i potenciar/afavorir el treball en equip amb tots els agents (Johnson, 1998; Midgley i Livermore, 1998).

El nivell organitzacional consisteix en l'acompliment del professional o agent social dins de l'estructura organitzativa en la qual treballa o en la qual participa. Algunes de les actuacions consisteixen a fomentar la institucionalització de l'avaluació en les organitzacions (Fetterman, 2005) i compartir experiències amb altres professionals i agents socials d'altres territoris (Laverack, 2001, 2006).

Finalment, el nivell d'intervenció comunitari és l'espai de treball en què el professional o agent social relaciona els nivells personal, interpersonal i organitzacional per facilitar el desenvolupament d'accions comunitàries i la seva avaluació en una comunitat específica. Algunes de les actuacions consisteixen a donar suport tècnic a organitzacions de la comunitat (Laverack, 2001, 2006), com també motivar les persones de la localitat a realitzar accions d'avaluació (Fetterman, 2005).

En totes les dimensions, les evidències que despleguen els professionals i agents socials es desenvolupen en els quatre nivells d'intervenció. Sense això, en alguna de les dimensions, per exemple, la número 1, el desenvolupament de les evidències necessita d'una major dedicació individual del professional o agent social per sobre del treball en el nivell comunitari. En d'altres, per exemple, les dimensions 4 i 7, es necessita d'una major atenció en els nivells interpersonal i comunitari per dur a terme les evidències, en detriment del treball individual.

A continuació, presentem la bateria de dimensions i evidències APAC. Reallitzem, en primer lloc, una breu explicació de cadascuna de les dimensions i les seves corresponents evidències. L'objectiu és situar-les i relacionar-les amb els principis teòrics i les característiques fonamentals de les AP en què es basen. En un segon moment, es presenten en quadres individuals cadascuna de les set dimensions i evidències APAC.

La dimensió 1 es desenvolupa principalment en el nivell d'intervenció individual. S'interpreta com un treball personal en el qual el professional o agent social se situa per iniciar el procés avaluador: s'efectua un diagnòstic documental de les accions comunitàries que s'avaluen (dimensió 1.3) i del marc normatiu-legislatiu que les possibilita (dimensió 1.5). També és un moment de diagnòstic de les relacions establertes en el context comunitari en el qual es produeixen les accions comunitàries (dimensions 1.2 i 1.4). La dimensió 1 es presenta en el quadre 2.

Quadre 2. Primera dimensió APAC i les seves evidències**Dimensió 1**

Entén la posició dins d'un conjunt d'estructures organitzatives
(relacions establertes entre els contextos macro – micro)

- 1.1 Accepta les seves pròpies limitacions teòrico-pràctiques (Bayne-Smith, 2008; Weyers, 2011).
- 1.2 Identifica pressions contextuais (veïns, organització, caps) (Keough, 1998; Weyers, 2011).
- 1.3 Aprofita/valora el treball anterior d'altres TC en el territori (Weyers, 2011).
- 1.4 Entén les emocions negatives de membres de la comunitat com una oportunitat de treball (Weyers, 2011).
- 1.5 Analitza les polítiques socials i educatives que afecten al seu treball (Johnson, 1998).
- 1.6 Demostra habilitats en el treball intercultural (amb població immigrada en el territori) (Bayne-Smith, 2008; Johnson, 1998).

Font: Elaboració pròpia

A la dimensió 2 preval el treball dins el nivell d'intervenció interpersonal: el professional o agent social ha de tenir la capacitat de negociar els objectius i el disseny metodològic de l'AP amb la resta dels agents implicats. Per a això es necessita establir espais de trobada i de treball compartits (dimensions 2.1 i 2.2). Algunes de les evidències també assenyalen de manera específica les actituds necessàries per abordar aquest tipus d'avaluacions en l'àmbit comunitari (dimensions 2.3; 2.4 i 2.5), que passen per l'assertivitat i l'empatia, entre d'altres. La dimensió 2 es presenta en el quadre 3.

Quadre 3. Segona dimensió APAC i les seves evidències**Dimensió 2**

Sap autoregular-se en el seu treball

- 2.1 Potencia/afavoreix el treball en equip amb tots els agents (Johnson, 1998; Midgley i Livermore, 1998; Weyers, 2011).
- 2.2 Estableix espais de supervisió amb els tècnics de territori (Weyers, 2011).
- 2.3 Afronta de manera positiva els conflictes que es generen (assertivitat, maneig de grups) (Weyers, 2011).
- 2.4 Aprèn dels altres a partir de la relació (Weyers, 2011).
- 2.5 Accepta de manera positiva la incertesa dels processos comunitaris (Keough, 1998).
- 2.6 Es mostra crític amb algunes directrius/programacions que debiliten transparència i presa de decisions (Johnson, 1998; Midgley i Livermore, 1998; Weyers, 2011).

Font: Elaboració pròpia

La dimensió 3 es desenvolupa després de la negociació inicial de l'AP, i el professional o agent social que facilita l'avaluació se centra en aquest moment en el treball comunitari amb les persones que formen la comunitat. En aquesta dimensió emergeix un dels principis teòrics de les avaluacions orientades a la participació: les persones que formen una comunitat són les protagonistes del procés avaluator. Aquest protagonisme s'entén de dues maneres: a) els coneixements de les persones de la comunitat són vàlids i necessaris en l'avaluació (dimensió 3.10); b) les persones de la comunitat decideixen com actuar a partir dels resultats aconseguits durant l'avaluació (dimensió 3.7). La dimensió 3 es presenta al quadre 4.

Quadre 4. Tercera dimensió APAC i les seves evidències

Dimensió 3
Accepta la comunitat com a protagonista del procés comunitari
<p>3.1 Coneix les relacions entre col·lectius dins de la comunitat (Fetterman, 2005; Keough, 1998; Weyers, 2011).</p> <p>3.2 Respecta els coneixements dels membres de la comunitat i els valora positivament (Fetterman, 2005; Keough, 1998; Weyers, 2011).</p> <p>3.3 S'adapta als temes i opinions que interessen als membres de la comunitat (Bayne-Smith, 2008; Laverack, 2001, 2006).</p> <p>3.4 Atorga importància a totes les opinions, no només a les dels líders comunitaris (Bayne-Smith, 2008; Laverack, 2001, 2006).</p> <p>3.5 Combina els coneixements dels membres de la comunitat amb la utilització de mètodes d'investigació (Fetterman, 2005; Keough, 1998).</p> <p>3.6 Considera protagonista a la comunitat en el disseny, desenvolupament i avaluació dels seus processos comunitaris (Laverack, 2001, 2006).</p> <p>3.7 Accepta que la comunitat sigui propietària dels resultats (beneficis) (Weyers, 2011).</p> <p>3.8 Acompanya les persones en els seus processos d'apoderament (Weyers, 2011).</p> <p>3.9 Té en compte les capacitats de les persones (Weyers, 2011).</p> <p>3.10 Empra el coneixement comunitari en l'avaluació (Fetterman, 2005; Toomey, 2011).</p>
<i>Font: Elaboració pròpia</i>

La dimensió 4 es desenvolupa principalment en els nivells organitzacional i comunitari. Es relaciona amb un segon principi teòric dels enfocaments d'avaluació orientats a la participació: fomentar la col·laboració institucional i social a la localitat que doni suport i enforteixi el procés avaluator (Laperrière, Potvin i Zúñiga, 2012). L'element relacional entre els agents socials i professionals que treballen a la localitat és important en aquesta fase. Fruit d'aquesta col·laboració institucional i social, es generarà un grup motor de l'AP encarregat de valorar les accions comunitàries. La constitució del grup motor ha de ser el més representatiu possible de tots aquells professionals i agents socials relacionats amb les accions comunitàries que s'avaluen. Aquesta seqüència metodològica és important (col·laboració institucional - creació del grup motor) ja que cal tenir en compte que no totes les

persones que participen en una AP ho fan al llarg de tot el seu procés; i no totes les persones que participen en una AP formen part del seu grup motor. Si bé el grup motor d'una AP és representatiu de la diversitat dels agents d'una localitat i s'encarrega de valorar les accions comunitàries, no cal desatendre altres sinergies socials a la comunitat que puguin donar suport a aquest tipus d'avaluacions. La dimensió 4 es presenta en el quadre 5.

Quadre 5. Quarta dimensió APAC i les seves evidències

Dimensió 4 Fomenta la creació de partenariat social
4.1 Aconsegueix la participació de les persones "sèniors" de les organitzacions (Weyers, 2011).
4.2 Cerca la confiança de les organitzacions implicades en el procés (Weyers, 2011).
4.3 Utilitza els seus contactes per ajudar persones i organitzacions i busca recursos per a la comunitat (Laverack, 2001, 2006; Toomey, 2011; Weyers, 2011).
4.4 Estableix processos de negociació amb persones de la comunitat (Fetterman, 2005; Weyers, 2011).
4.5 Comparteix amb la comunitat la creació d'objectius de treball comuns (Keough, 1998; Toomey, 2011; Weyers, 2011).
4.6 Fomenta la creació d'espais de diàleg, promovent la cooperació entre les persones (Laverack, 2001, 2006; Midgley i Livermore, 1998; Toomey, 2011; Weyers, 2011).
4.7 Fomenta la participació de persones de segments socials diversos, per incrementar la densitat de les xarxes socials (Midgley i Livermore, 1998).
4.8 Treballa a partir d'organitzacions veïnals ja existents (Bayne-Smith, 2008; Laverack, 2001, 2006).
4.9 Dóna suport tècnicament a organitzacions de la comunitat (Laverack, 2001, 2006).
4.10 Promou espais d'intercanvi entre comunitats (Laverack, 2001, 2006).
4.11 Reforça els processos de presa de decisions (Bayne-Smith, 2008).

Font: Elaboració pròpia

La dimensió 5 es relaciona amb dues de les característiques fonamentals que defineixen els enfocaments participatius (Cousins i Withmore, 1998; Daig-neault i Jacob, 2009): a) el control de l'avaluació es realitza pel conjunt dels implicats en l'avaluació, i no només entre aquells perfils tècnics; b) la participació dels implicats s'ha d'estendre en totes i cadascuna de les fases de l'avaluació. Motivar els membres de la comunitat a participar en la planificació (dimensió 5.1.) i cedir protagonisme en la gestió de l'avaluació (dimensió 5.3.) són algunes de les actuacions dutes a terme per complir amb les dues característiques fonamentals. La implicació en la presa de decisions sobre la gestió de l'acció comunitària comporta una participació activa de les persones. La dimensió 5 es presenta en el quadre 6.

Quadre 6. Cinquena dimensió APAC i les seves evidències**Dimensió 5**

Utilitza la gestió de l'acció comunitària como una eina per a l'empoderament

- 5.1 Motiva els membres de la comunitat a participar en la planificació (Weyers, 2011).
- 5.2 Canalitza noves idees o accions en la comunitat (Toomey, 2011).
- 5.3 Cedeix protagonisme en la gestió als membres de la comunitat (Laverack, 2001, 2006).
- 5.4 Promou activitats de formació dels membres de la comunitat en la gestió/planificació dels projectes (Laverack, 2001, 2006; Weyers, 2011).
- 5.5 Negocia rols i funcions amb els participants en els projectes (Weyers, 2011).
- 5.6 Utilitza metodologies i procediments de valoració de necessitats col·laboratives (Weyers, 2011).
- 5.7 Efectua activitats de comunicació/coordinació (Toomey, 2011).

Font: Elaboració pròpia

La dimensió 6 es relaciona amb els conceptes *Process use* i *Evaluation capacity building*, que traduïm per *utilitat del procés avaluador* i *construcció de la capacitat d'avaluació*, respectivament. Són dos conceptes clau en la investigació sobre els processos d'avaluació orientats a la participació de les persones. En relació al primer concepte, la utilitat del procés avaluador, es refereix als canvis individuals i organitzacionals que es produeixen quan els implicats en l'avaluació aprenen del mateix procés avaluatiu o realitzen canvis en les accions comunitàries basant-se en el procés d'avaluació més que en els resultats de la mateixa (Patton, 2008). Seguint autors com Forss, Rebé i Carlsson (2002), el desenvolupament del procés constitueix en si mateix un resultat de l'avaluació ja que les persones adquireixen aprenentatges durant la seva experiència avaluadora. En relació al segon concepte, la construcció de la capacitat d'avaluació, se centra a identificar quines estratègies fomenten l'adquisició de competències avaluadores dels participants que permetin l'autoavaluació posterior de les accions comunitàries (Preskill i Boyle, 2008). Com assenyalàvem a la introducció, els enfocaments d'avaluació orientats a la participació entenen l'avaluació com una eina que fomenta l'aprenentatge, a diferència d'altres enfocaments de caràcter gerencial i tecnocràtic (Chouinard, 2013). El professional o agent social actua com un facilitador, que dona suport a la comunitat en la conducció de les seves avaluacions (dimensió 6.10). L'avaluació s'entén com una pràctica reflexiva (dimensió 6.14) que es pretén institucionalitzar en les organitzacions que conformen la comunitat (dimensió 6.15). La dimensió 6 es presenta en el quadre 7.

Quadre 7. Sisena dimensió APAC i les seves evidències

Dimensió 6
Fomenta els processos d'avaluació en la comunitat

- 6.1** Té coneixements bàsics d'avaluació (termes, conceptes, teories) (Stevahn *et al.* 2005).
- 6.2** Identifica recursos necessaris per dur a terme l'avaluació (informació, recursos humans) (Stevahn *et al.* 2005).
- 6.3** Analitza el context organitzacional i les consideracions polítiques relatives a l'avaluació (Stevahn *et al.* 2005).
- 6.4** Identifica/recull/analitza/interpreta les dades necessàries per a l'avaluació (Stevahn *et al.* 2005).
- 6.5** Informa els membres de la comunitat sobre els procediments de l'avaluació i els seus resultats (Stevahn *et al.* 2005).
- 6.6** Motiva els membres de la comunitat perquè es responsabilitzin d'accions concretes en els processos d'avaluació (Fetterman, 2005).
- 6.7** Negocia amb els membres de la comunitat abans de l'inici de l'avaluació (Stevahn *et al.* 2005).
- 6.8** Assessora la comunitat en la conducció de les seves avaluacions (Toomey, 2011; Weyers, 2011).
- 6.9** Efectua sessions de formació a les persones involucrades perquè conueixin les seves pròpies avaluacions (Laverack, 2001, 2006).
- 6.10** Dóna suport a la comunitat en la conducció de les seves avaluacions (Fetterman, 2005).
- 6.11** Orienta la presa de decisions a partir dels resultats de l'avaluació (Fetterman, 2005; Stevahn *et al.* 2005).
- 6.12** Redacta acords formals (Stevahn *et al.* 2005).
- 6.13** Mostra preocupació pels usos de l'avaluació i pel canvi organitzacional (Fetterman, 2005; Stevahn *et al.* 2005).
- 6.14** Observa l'avaluació com a pràctica reflexiva (Stevahn *et al.* 2005).
- 6.15** Fomenta la internalització i institucionalització de l'avaluació en les organitzacions de la comunitat (Fetterman, 2005).

Font: Elaboració pròpia

La dimensió 7 es relaciona amb l'enfortiment comunitari. És un dels objectius enunciats de manera explícita per aquells enfocaments d'avaluació orientats a la participació dels quals la tendència principal de l'avaluació es dirigeix a l'empoderament personal i comunitari. Destaquem, dins d'aquesta tendència, els enfocaments de l'avaluació participativa-transformadora i l'avaluació per a l'empoderament. En aquests enfocaments, els professionals o agents socials que faciliten les avaluacions són catalitzadors, aliats i defensors de les persones i grups socials amb què treballen (Toomey, 2011). Són persones que reconeixen el poder del coneixement local (dimensió 7.3.) I que treballen a partir de les motivacions intrínseques de les persones (dimensió 7.9.) La dimensió 7 es presenta en el quadre 8.

Quadre 8. Setena dimensió APAC i les seves evidències**Dimensió 7**

Transmet sensació de confiança i seguretat en els altres

- 7.1 Fomenta relacions horitzontals que generin aprenentatge en les comunitats (Toomey, 2011).
- 7.2 Respecta i valora positivament l'experiència dels membres de la comunitat (Keough, 1998; Weyers, 2011).
- 7.3 Reconeix el poder del coneixement local (Keough, 1998).
- 7.4 Ajuda els membres de la comunitat a prendre les seves pròpies decisions/a prendre consciència (Toomey, 2011; Weyers, 2011).
- 7.5 Defensa interessos de la comunitat que sorgeixen durant el procés (Keough, 1998; Toomey, 2011; Weyers, 2011).
- 7.6 Estimula que les persones prenguin part en els processos (conscienciar) (Weyers, 2011).
- 7.7 Reforça la participació de les persones en els assumptes de la comunitat.
- 7.8 Treballa amb grups desfavorits a partir de dinàmiques de grup (Laverack, 2001; 2006).
- 7.9 Treballa a partir de motivacions intrínseques de les persones (Toomey, 2011).
- 7.10 Mostra preocupació per la satisfacció dels membres de la comunitat al llarg del procés (Weyers, 2011).
- 7.11 Resol conflictes inherents a la participació pública (Toomey, 2011; Weyers, 2011).
- 7.12 Projecta en la comunitat una visió positiva de la feina que es desenvolupa, i observa la comunitat com a conjunt de fortaleces i potencialitats (Weyers, 2011).
- 7.13 Busca generar cohesió en el si de la comunitat (Johnson, 1998).

Font: Elaboració pròpia

Conclusions

La bateria de dimensions i evidències APAC pot constituir-se com un referent metodològic per a aquelles organitzacions que desitgin avaluar les seves accions comunitàries sota els principis teòrics i metodològics de l'avaluació participativa

Considerem que la bateria de dimensions i evidències APAC pot constituir-se com un referent metodològic per a aquelles organitzacions que desitgin avaluar les seves accions comunitàries sota els principis teòrics i metodològics de l'avaluació participativa (Planas-Lladó, Pineda-Herrero, Gil-Pasamontes i Sánchez-Casals, 2014); entenent aquests processos avaluadors des d'una perspectiva de treball sociopedagògic. Ens basem, per tant, en la disciplina de la pedagogia social per fonamentar avaluacions en què les persones poden desenvolupar aprenentatges.

L'ús d'aquesta estratègia representa una oportunitat per avaluar les accions comunitàries d'una manera més comprensiva i contextualitzada. Això vol dir que la presa de decisions ha d'anar més enllà de la valoració tècnica d'un professional de l'avaluació; incorporant els punts de vista del conjunt d'actors implicats en el desenvolupament i avaluació de l'acció comunitària.

Encara que tots els enfocaments d'avaluació orientats a la participació fomenten els aprenentatges, en aquest treball ens vam decantar per proposar aquells enfocaments que busquen de forma explícita l'empoderament de les persones i col·lectius en l'avaluació dels programes en l'àmbit de l'acció comunitària. Això és així perquè entenem que l'aprenentatge és una dimensió bàsica de qualsevol procés d'empoderament. Es destaquen les aportacions de l'avaluació participativa-transformadora i l'avaluació per a l'empoderament, i les característiques principals es poden consultar al treball de Núñez *et al.* (2014).

Apostem perquè siguin els mateixos tècnics de les organitzacions comunitàries i els agents socials implicats en les accions comunitàries, els responsables d'aplicar la bateria de dimensions i evidències APAC a la facilitació d'una avaluació que s'orienta a la participació de les persones. L'anàlisi teòrica realitzada en aquest treball demostra que, tant autors de l'àmbit de les avaluacions orientades a la participació (Fetterman, 2005) com aquells que analitzen el paper dels tècnics en el desenvolupament comunitari (Toomey, 2011) entenen de manera similar com s'han d'abordar les avaluacions en l'acció comunitària, és a dir, comparteixen uns mateixos principis metodològics en el desenvolupament i l'avaluació de l'acció comunitària, dels quals destaquem alguns:

- Fomentar relacions horitzontals que generen aprenentatges.
- Emprar els coneixements de les persones de la localitat en l'avaluació.
- Treballar partint de les motivacions intrínseques de les persones.

Per tant, no proposem un perfil específic d'avaluador en l'acció comunitària, sinó tècnics comunitaris i agents socials que facilitin l'avaluació i que estiguin formats en els principis teòrics i metodològics que fonamenten els enfocaments d'avaluació orientats a la participació. També és important tenir en compte els recursos suficients per implementar la bateria APAC, pel que fa al temps disponible i als recursos materials i econòmics necessaris per organitzar una avaluació participativa. La investigació demostra (Núñez *et al.*, 2014) que les limitades jornades laborals –en nombre d'hores– d'alguns professionals de l'àmbit comunitari no els permeten aprofundir en un tipus d'avaluació que els resulta interessant tècnicament i conceptualment.

Héctor Núñez
Educador social i pedagog
Doctor en Ciències de l'Educació
Universitat Autònoma de Barcelona
hector.nulopez@gmail.com

Xavier Úcar
Departament de Pedagogia Sistemàtica i Social
Universitat Autònoma de Barcelona
Xavier.ucar@uab.cat

Bibliografia

- Atkinson, D. D.; Wilson, M.; Avula, D.** (2005). A participatory approach to building capacity of treatment programs to engage in evaluation. *Evaluation and Program Planning*, 28, (3), 329-334.
- Bayne-Smith, M.; Mizrahi, T.; García, M.** (2008). Interdisciplinary Community Collaboration: Perspectives of Community Practitioners on Successful Strategies. *Journal of Community Practice*, 16 (3), 249 – 269.
- Bryson, J. M.; Patton, M. Q.; Bowman, R. A.** (2011). Working with evaluation stakeholders: A rationale, step-wise approach and toolkit. *Evaluation and Program Planning*, 34 (1), 1-12.
- Caride, J. A.** (2005). *Las fronteras de la pedagogía social*. Barcelona: Gedisa.
- Cousins, J. B.** (2005). Will the real empowerment evaluation please stand up? A critical friend perspective. In D.M. Fetterman & A. Wandersman (Eds.), *Empowerment evaluation principles in practice* (pp. 183-208) New York; Guilford.
- Cousins, J. B.; Withmore, E.** (1998). Framing participatory evaluation. In E. Withmore (Ed.), *Understanding and practicing participatory evaluation. New Directions in Evaluation*, No 80 (pp. 3-23). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Cousins, J. B.; Chouinard, J. A.** (2012). *Participatory evaluation up close. An integration of Research-Based Knowledge*. USA, Evaluation and Society.
- Cullen, A. E.; Coryn, C.L.S.; Rugh, J.** (2011). The politics and consequences of including stakeholders in international development evaluation. *American Journal of Evaluation*, 32 (3), 345 – 361.
- Crespo, E.; Ciraso, A.; Úcar, X.** (2012). La memòria de la comunitat: la línia cronològica. Una tècnica per a l'avaluació participativa de les accions comunitàries. *Educació social. Revista d'intervenció socioeducativa*. Núm. 51, 121-133.
- Chouinard, J. A.** (2013). The Case for Participatory Evaluation in an Era of Accountability. *American Journal of Evaluation*, 34 (2), 237 – 253.
- Daigneault, P. M.; Jacob, S.** (2009). Toward accurate measurement of participation: Rethinking the conceptualization and operationalization of participatory evaluation. *American Journal of Evaluation*, 13 (3), 371 – 386.
- DeLuca, C.; Poth, Ch.; Searle, M.** (2009). Evaluation for learning: A cross-case analysis of evaluator strategies. *Studies in educational evaluation*, 35, 121-129.
- Diaz-Puente, J.; Yague, J. L.; Afonso, A.** (2008). Building evaluation capacity in Spain: A case study of rural development and empowerment in the European Union. *Evaluation Review*, 32 (5), 478 – 506.
- Economic and Social Commission for Western Asia** (2007). *Land degradation assessment and prevention: selected cases studies from the ESCWA region*. New York, United Nations.
- Estrella, M.; Gaventa, J.** (1998). *Who counts reality? Participatory moni-*

toring and evaluation: A literature review. Institute for Development Studies Working Paper 70. Brighton, England: IDS, University of Sussex. Retrieved from www.ids.ac.uk

Fetterman, D. M. (1994). Empowerment evaluation. *Evaluation Practice*, 15, 1-15.

Fetterman, D. M. (2001a). The Transformation of Evaluation into a Collaboration: A Vision of Evaluation in the 21st Century. *American Journal of Evaluation*, 22 (3), 381-385.

Fetterman, D. M. (2001b). *Foundations of empowerment evaluation*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Fetterman, D. M. (2005). Empowerment evaluation principles in practice. Assessing levels of commitment. In: Fetterman, D. M. & Wandersman, A. (Eds.) (2005). *Empowerment evaluation principles in practice*. New York; Guilford.

Fetterman, D. M.; Kaftarian, S.; Wandersman, A. (1996). *Empowerment evaluation: Knowledge and tools for self-assessment and accountability*. Thousand Oaks, CA: SAGE.

Fetterman, D. M.; Wandersman, A. (Eds.) (2005). *Empowerment evaluation principles in practice*. New York; Guilford.

Fetterman, D. M.; Wandersman, A. (2007). Empowerment evaluation: Yesterday, today and tomorrow. *American Journal of Evaluation*, 28 (2), 179-198.

Forss, K.; Rebien, C. C.; Carlsson, J. (2002). Process Use of Evaluations: Types of Use that Precede Lessons Learned and Feedback. *Evaluation*, 8 (1), 29-45.

Gallego, I. (1999). El enfoque del monitoreo y la evaluación participativa: batería de herramientas metodológicas. *Revista Española de Desarrollo y Cooperación*, 4, 1-30.

Guba, E. G.; Lincoln, Y. S. (1989). *Fourth Generation Evaluation*. London, UK. SAGE Publications.

Guijt, I.; Gaventa, J. (1998). *El seguimiento y evaluación participativos: ¿Cómo aprender del cambio?* Institute of Development Studies at the University of Sussex, Brighton, UK.

Holte-Mckenzie, M.; Forde, S.; Theobald, S. (2006). Development of a participatory monitoring and evaluation strategy. *Evaluation and Program Planning*, 29 (4), 365-376.

Jacob, S.; Ouvrard, L.; Belanger, J. F. (2011). Participatory evaluation and process use within a social aid organization for at-risk families and youth. *Evaluation and Program Planning*, 34, 113-123.

Johnson, A. K. (1998). The Revitalization of Community Practice: Characteristics, Competencies, and Curricula for Community-Based Services. *Journal of Community Practice*, 5 (3), 37 – 62.

Keough, N. (1998). Participatory development principles and practice: Reflections of a western development worker. *Community Development Journal*, 33 (3), 187 – 196.

Laperrière, H.; Zúñiga, R. (2007). Cuando la comunidad guía la acción: hacia una evaluación comunitaria alternativa. *Psicología & Sociedad*, 19

(3), 39-45.

Laperrière, H.; Potvin, L.; Zúñiga, R. (2012) A socio-political framework for evaluability assessment of participatory evaluations of partnerships: Making sense of the power differentials in programs that involve the state and civil society. *Evaluation*, 18, (2), 246 – 259.

Laverack, G. (2001). An identification and interpretation of the organizational aspects of community empowerment. *Community Development Journal* 36 (2), 134-145.

Laverack, G. (2006). Using a “domains” approach to build community empowerment. *Community Development Journal*, 41 (1), 4 – 12.

Llena, A.; Parcerisa, A.; Úcar, X. (2009). *10 ideas clave. La acción comunitaria*. Barcelona: Craó.

March, M. X. (2014). La construcción de una pedagogía social inclusiva, equitativa y redistributiva. En March, M. X.; Orte Socias, C. (coords.). *La pedagogía social y la escuela. Los retos socioeducativos de la institución escolar en el siglo XXI*. Barcelona: Octaedro.

Mertens, D. (2009). *Transformative research and evaluation*. New York, NY: Guildford.

Midgley, J.; Livermore, M. (1998). Social capital and local economic development: Implications for community social work practice. *Journal of Community Practice*, 5 (1-2), 29-40.

Núñez, H. (2009). *Descripción y análisis de la evaluación en el ámbito comunitario y estudio de las posibilidades de aplicación de los principios de la evaluación participativa en Planes de Desarrollo Comunitario de Cataluña*. Treball final de Màster (document no publicat). Departament de Pedagogia Sistemàtica i Social. Universitat Autònoma de Barcelona.

Núñez, H. (2014). *Funciones y estrategias socioeducativas de los técnicos comunitarios en procesos de evaluación participativa de acciones comunitarias (EPAC)*. Tesis doctoral (document no publicat). Departament de Pedagogia Sistemàtica i Social. Universitat Autònoma de Barcelona.

Núñez, H.; Crespo, E.; Llena-Berñe, A.; Úcar, X. (2014). Enfoques de evaluación orientados a la participación en los procesos de acción comunitaria. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 24, 79-103.

Nitsch, M.; Waldherr, K.; Denk, E.; Griebler, U.; Marent, B.; Forster, R. (2013). Participation by different stakeholders in participatory evaluation of health promotion: A literature review. *Evaluation and Program Planning*, 40, 42-54.

O’Sullivan, R. G. (2012). Collaborative evaluation within a framework of stakeholder – oriented evaluation approaches. *Evaluation and Program Planning*, 35 (4) 518 – 522.

O’Sullivan, J. M.; O’Sullivan, R. G. (2012). Collaborative evaluation and market research converge: An innovative model agricultural development program evaluation in Southern Sudan. *Evaluation and Program Planning*, 35 (4), 547-551.

Patton, M. Q. (2008). *Utilization-focused evaluation: The new Century text* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Puma, J.; Bennett, L.; Cutforth, N.; Tombari, C.; Stein, P. (2009). A case

study of a Community-Based Participatory Evaluation Research (CBPER) Project: Reflections on promising practices and shortcomings. *Michigan Journal of Community Learning Service*, 34 – 47.

Planas-Lladó, A.; Pineda-Herrero, P.; Gil Pasamontes, E.; Sánchez Casals, L. (2014). La metodología de la Evaluación Participativa de planes y acciones comunitarias. Tres experiencias de Evaluación Participativa en Cataluña. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 24, 105-134.

Plottu, B.; Plottu, E. (2009). Approaches to participation in evaluation. Some conditions for implementation. *Evaluation*, 15 (3), 343-359.

Plottu, B.; Plottu, E. (2011). *Participatory Evaluation: The Virtues for Public Governance, the Constraints on Implementation*. *Group Decis Negot*, 20, 805 – 824.

Preskill, H.; Boyle, S. (2008). A Multidisciplinary Model of Evaluation Capacity Building. *American Journal of Evaluation*, 29 (4), 443 – 459.

Rodríguez-Campos, L. (2012). Advances in collaborative evaluation. *Evaluation and Program Planning*, 35 (4), 523-528.

Suarez-Balcazar, Y.; Orellana-Damacela, L.; Portillo, N.; Sharma, A.; Lanum, M. (2003). Implementing an Outcomes Model in the Participatory Evaluation of Community Initiatives. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 26 (2), 5-20.

Stevahn, King, Ghere; Minnema (2005). Establishing essential competencies for programs evaluators. *American Journal of Evaluation*, 26 (1), 43-59.

Toomey, A. H. (2011). Empowerment and disempowerment in community development practice: eight roles practitioners play. *Community Development Journal*, 46 (2), 181 – 195.

Úcar, X. (2010). *La evaluación participativa de acciones comunitarias como metodología de aprendizaje para el empoderamiento personal y comunitario*. Referencia EDU2010-15122 (Subprograma EDUC). Subdirección General de Proyectos de Investigación. Ministerio de Ciencia e Innovación.

UNEG (2005). *Normas de evaluación en el sistema de Naciones Unidas*. UNEG, UN, New York.

Wandersman, A.; Snell-Johns, J. (2005). Empowerment Evaluation: Clarity, Dialogue, and Growth. *American Journal of Evaluation*, 26 (3), 421-428.

Weyers, M. L. (2011). The habits of highly effective community development practitioners. *Development Southern Africa*, 28 (1), 87 – 98.

Williams, A. M. (2010). Evaluating Canada's Compassionate Care Benefit using a utilization-focused evaluation framework: Successful strategies and prerequisite conditions. *Evaluation and Program Planning*, 33 (2), 91-97.

Wharton; Alexander (2013). Evaluating a Moving Target: Lessons Learned from Using Practical Participatory Evaluation (P-PE) in hospital settings. *American Journal of Evaluation*, 34 (3), 402 – 412.

1 Article desenvolupat en el marc del projecte R+D+i: *La evaluación participativa de acciones comunitarias como metodología de aprendizaje para el empoderamiento personal y comunitario*. Ministerio de Ciencia e Innovación. Gobierno de España. Referència EDU2010-15122. IP: Dr. Xavier Úcar.

- 2 Utilitzem la metàfora de l'obra de Caride (2005). *Las fronteras de la pedagogía social*. Barcelona: Gedisa. L'autor, catedràtic de Pedagogia Social a la Universitat de Santiago de Compostel·la, realitza una extensa aproximació teòrica sobre les perspectives històrica i científica de la pedagogia social.
 - 3 En un sentit ampli tota avaluació té un caràcter participatiu. Proveir dades per a una avaluació com a expert tècnic o omplir un qüestionari de satisfacció com a usuari en finalitzar una activitat són dos exemples de participació en una avaluació. Si bé aquestes situacions són vàlides i fins i tot útils en una AP, l'extensió de la implicació advoca per una responsabilitat dels actors implicats en el procés adreçada a la seva presa de decisions, a tenir en compte els seus coneixements i experiències com aportacions vàlides en l'avaluació.
 - 4 Totes les revistes consultades compleixen els criteris 1 i 2, tret de *New Directions for Evaluation*, que compleix el criteri 1.
 - 5 Es presenten les pàgines web dels organismes citats.
Associació Americana d'Avaluació: <http://www.eval.org/>
Associació Canadenca d'Avaluació: <http://www.evaluationcanada.ca/>
Societat Europea d'Avaluació: <http://www.europeanevaluation.org/>
Grup d'Avaluació de les Nacions Unides: <http://www.uneval.org/>
 - 6 Weyers (2011) identifica els nivells: a) personal-intrapersonal, b) organitzacional, c) inter-organitzacional, d) comunitari-social.
-